

Ιανουάριος 1995

**ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ
"ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ"**

1. Στα μέσα της δεκαετίας του 60' γίνεται η πρώτη ασαφής και αρκετά "ελιτίστικη" αναφορά από πολιτικούς κύκλους και δημοσιολόγους στους φτωχούς ως *les exclus* (Klauffer, J. L'exclusion sociale. Paris, Bureau de Recherches Sociales, 1965) ⁵.
2. Το 1974 ο Rene Lenoir, κυβερνητικό στέλεχος της "γκολικής" κυβέρνησης Chirac, χρησιμοποιεί τον όρο για να ολοκληρώσει την πολιτική πρόνοιας της εν λόγω κυβέρνησης, ορίζοντας ως *exclus* αυτούς που δεν καλύπτονται από την δημόσια κοινωνική ασφάλιση για τον ένα ή τον άλλο λόγο. Την ίδια περίπου εποχή ο αντίστοιχος πληθυσμός στην Βρετανία ορίζεται ως *misfits* – ήτοι κοινωνικά απροσάρμοστοι.
3. Στα μέσα της δεκαετίας του 70' η γαλλική αριστερά τείνει να διαχωρίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό σε *αντικειμενικό* και *υποκειμενικό* επηρεασμένη από την σαρτρική ερμηνεία της αποξένωσης, εννοώντας την έλλειψη προσωπικής αυτονομίας στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό ². Με τον όρο αποκλεισμός εννοείται η αντιμετώπιση των ανθρώπων ως αντικειμένων – τάση της διοικητικής πρακτικής που είναι μάλλον ισοπεδωτική και αδιαφοροποίητη ⁷.
4. Επίσης στην δεκαετία του 70' χρησιμοποιείται ευρέως η φράση "ξεχασμένοι από την ανάπτυξη", ο οποίος σταδιακά αποφεύγεται καθώς η ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών που ακολούθησε την πετρελαική κρίση δεν έλυσε το πρόβλημα της φτώχειας και των παραγώγων της. Αποδείχτηκε δηλαδή ότι η κοινωνική δομή των φαινομένων αυτών είναι πιο περίπλοκη από ότι αφήνει να εννοηθεί η συγκεκριμένη φράση.
5. Στις αρχές της δεκαετίας του 80' χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στην Βρετανία ο όρος *insertion*, που συνήθως αναφερόταν σε ανάπηρους και αποασυλοποιημένους, για να ορίσει τους υποειδικευμένους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας. Την ίδια εποχή μια σειρά κοινωνικών προγραμμάτων εφαρμόζεται στην Γαλλία κάτω από το σύνθημα: "Η ένταξη στην εργασία" ⁶.
6. Στα μέσα της δεκαετίας του 80' στην Γαλλία, η σοσιαλιστική κυβέρνηση δεχόμενη σκληρή κριτική από την δεξιά αλλά και από την αριστερή αντιπολίτευση για την ολοένα αυξανόμενη ανεργία και τα φαινόμενα της "νέας φτώχειας" και ανισότητας, αρχίζει να χρησιμοποιεί τον όρο κοινωνικός αποκλεισμός για να αφαιρέσει το πλεονέκτημα της αντιπολίτευσης στον ορισμό των φαινομένων αυτών. Εξασφαλίζει δηλαδή με πολιτικά αριστοτεχνικό τρόπο τον ποσοτικό περιορισμό των αναφορών των ΜΜΕ και των πολιτικών σε φαινόμενα όπως η ανεργία και η φτώχεια, τα οποία στον ένα ή στον άλλο βαθμό είχαν ταυτιστεί στην κοινή γνώμη με την αντιπολιτευτική κριτική. Ταυτόχρονα με το ίδιο όρο σκιαγραφεί και την φιλοσοφία αντιμετώπισής τους ⁵.
7. Τότε είναι που ολοκληρώνεται η φιλολογία περί κοινωνικού αποκλεισμού, γεγονός που επαληθεύεται με την εισαγωγή μιας κοινωνιολογίζουσας συντεταγμένης στον τότε πολιτικό λόγο: *της αυξανόμενης αστάθειας των κοινωνικών δεσμών* (οικογένεια, γειτονιά, φιλία κ.α.). Έτσι, με την υιοθέτηση των θεωριών των E.Durkheim και T.H.Marshal επιχειρείται μια ανασύσταση των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου και της κοινωνίας των πολιτών με κυρίαρχους άξονες την αλληλεγγύη (solidarity), την κοινωνική συνοχή (social; cohesion), τους κοινωνικούς δεσμούς (social bond), την αμοιβαία αναγνώριση (mutual recognition) κ.λπ. ^{2,5}
8. Στην δεκαετία του 90' ο όρος έχει εμπεδωθεί τόσο, που στο όνομα της αμοιβαίας αναγνώρισης και της πολυφωνίας δημιουργείται μια θεσμοθετημένη κατηγοριοποίηση κοινωνικών ομάδων με διάφορα κοινωνικά χαρακτηριστικά ¹. Αποτέλεσμα της εν λόγω τάσης είναι και η ένταξη των εθνικών και διαπολιτιστικών συγκρούσεων ή διακρίσεων στην προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού. Η λογική συνέπεια αυτής της πρακτικής είναι η ολοκλήρωση του όρου με την εισαγωγή σε αυτόν της "αστικής" δομής του, των φαινομένων δηλαδή των γκέτο και των προαστίων (banlieues)².
9. Η τάση αυτή γεννήθηκε κυρίως στην Γαλλία μια που στην Βρετανία ο νεοσυντηρητισμός της δεκαετίας του 80' δεν οδήγησε σε αντίστοιχες θεωρητικές προσεγγίσεις των πολιτικών πρόνοιας.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 80' όμως εξαπλώθηκε σε όλη σχεδόν την Ευρώπη, όπου συστηματικά πλέον η Commission ανέλαβε την παρακολούθηση αυτών των φαινομένων και την παρέμβαση σε αυτά. Τότε ιδρύεται και το ομώνυμο *Παρατηρητήριο* με παραρτήματα στα κράτη – μέλη και ετήσιο απολογισμό δράσης.

10. Στις ΗΠΑ η λογική αυτή προϋπήρχε της χρήσης του όρου, με την ανάπτυξη της νέας προοδευτικής "*πολιτικά ορθής*" σκέψης¹. Εισάγεται ο όρος κυρίως στην πολιτική ζωή, γύρω στο 1993, οπότε και δια στόματος του τότε προέδρου B.Clinton ακούγονται οι όροι *outer class* (αναφερόμενος στους κατοίκους των "απομονωμένων" αστικών περιοχών), *social bonds* κ.α.⁵.
11. Στην Ελλάδα ο όρος εισάγεται ως αποτέλεσμα της δράσης της Commission στις αρχές της δεκαετίας του 90', χωρίς όμως να προϋπάρχει η προβληματική του³, ενώ καθυστερεί σημαντικά να εισαχθεί στον καθημερινό πολιτικό λόγο⁴. Η κυριότερη αιτία της καθυστέρησης βρίσκεται στην εγγενή αδυναμία του ίδιου του όρου να ορίζει τα φαινόμενα στα οποία αναφέρεται μέσω άλλων αμφισβητούμενων κατηγοριών όπως κοινωνικός δεσμός κ.α. Στην ελληνική πραγματικότητα οι "κοινωνικοί δεσμοί" είναι σαφώς ανθεκτικότεροι και ισχυρότεροι αυτών των κοινωνιών της δυτικής Ευρώπης³. Έτσι δίνεται έμφαση στην σχέση των "αποκλεισμένων" περισσότερο με την αγορά εργασίας και η οποία διαιρείται – προφανώς πρόκειται για "βαθύτερη ασυνείδητη ανάγκη" των ερευνητών να διαιρούν για να επιβεβαιώσουν τον όρο – σε *επίσημη* και *ανεπίσημη*. Εκτός αυτού προκύπτουν και κάποιες πληθυσμιακές κατηγορίες αποκλεισμένων λόγω προσφυγοποίησης και μετανάστευσης, φαινόμενα που αυξήθηκαν ποσοτικά την δεκαετία του 90 στην Ελλάδα.

ΜΕ ΠΟΙΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΣΥΝΗΘΩΣ ΤΑΥΤΙΖΕΤΑΙ Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Superfluity (πλεονασμός, περίσσεια), irrelevance, marginality, foreignness, alternity, closure (αποκλεισμός), disaffiliation (απεμπόληση, αποσκίρτηση), dispossession (αποστέρηση, αφαίρεση), deprivation, destitution (ένδεια)

ΑΠΟ ΤΙ ΑΠΟΚΛΕΙΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΕΝΟΙ

Από: πόρους ζωής, ασφαλή και μόνιμη απασχόληση, κέρδη (εισοδήματα), ιδιοκτησία (γη, πίστωση), στέγη, το ελάχιστο του μέσου καταναλωτικού επιπέδου, μόρφωση - ειδικευση και πολιτισμό, τα πλεονεκτήματα του κράτους πρόνοιας, citizenship και ισότητα απέναντι στον νόμο, συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες, κοινωνικά οφέλη, το έθνος και την κυρίαρχη φυλή, οικογένεια και κοινωνικότητα, ανθρώπινη μεταχείριση, σεβασμό και προσωπική ολοκλήρωση, κατανόηση κ.α.

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ

- Χρόνιοι και περιστασιακοί άνεργοι, εργαζόμενοι σε επισφαλείς και ανειδίκευτες εργασίας, ηλικιωμένοι εργάτες και απροστάτευτοι από την εργασιακή νομοθεσία
- Χαμηλόμισθοι και φτωχοί
- Ακτήμονες
- Ανειδίκευτοι, αναλφάβητοι και λειτουργικά αναλφάβητοι
- Πνευματικά και φυσικά ανήμποροι και ανάπηροι καθώς και οι χρόνιοι χρήστες ουσιών
- Παράνομοι, έγκλειστοι και οι με βεβαρημένο ποινικό μητρώο
- Μονογονεϊκές οικογένειες
- Κακοποιημένα (και σεξουαλικά κακοποιημένα) παιδιά, και παιδιά προβληματικών οικογενειών
- Εισερχόμενοι στην αγορά εργασίας νέοι, αποειδικευμένοι, καθώς και αυτοί που εξαφανίστηκαν τα επαγγέλματά τους
- Εργαζόμενα παιδιά και γυναίκες
- Ξένοι, πρόσφυγες, μετανάστες

- Φυλετικές, θρησκευτικές και εθνικές μειονότητες
- Οι χωρίς χειραφέτηση και οι δικαιούχοι κοινωνικής βοήθειας
- Αυτοί που ενώ έχουν ανάγκη, νομικά δεν χρήζουν κοινωνικής βοήθειας
- Κάτοικοι ακατάλληλων σπιτιών ή κακόφημων συνοικιών
- Οι "στιγματισμένοι" και οι αποκλίνοντες
- Οι κοινωνικά "απομονωμένοι" (χωρίς οικογένεια και φίλους)

Πηγές

1. Brown, P. (1995) Cultural Capital and Social Exclusion: Some Observation in Education, Employment and Labour Markets. *Work, Employment & Society*, 9 (1), 29-52.
2. Γκαρνιέ Ζ.-Π. (1995) "Κοινωνικός αποκλεισμός" ή πως η ταξική κυριαρχία εκκενώνεται. *Η Εποχή* 12/3, σελ. 13.
3. Karantinos, D., Koniordos, M. & Tinios, P. (1990) E.C. Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion. First National Report. Greece.
4. Karantinos, D., Cavounidis, J., & Ioannou, C. (1992) E.C. Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion. Second National Report. Greece.
5. Silver, H. (1994) Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 133 (5-6), 531-578.
6. Touraine, A. (1991) Face a l' exclusion. *Esprit*, Feb., 169, 7-13.
7. Verdes-Leroux, J. (1978) Les exclus. *Actes de la Recherche en Science Sociales*, 19 (1), 61-66.